

מאורות תורת המשפט

תשובות אקטואליות בדיני ממונות

אבישי נתן מייטליס

כ' בשבט תשע"ז | נשלח חיינם מידי שבועיים, להצטרפות: meorothamishpat@gmail.com | גליון מספר 49

תשלום מע"מ – אם כלול במחיר

המקרה:

משפחה ביקשה להחליף את המטבח. עשו סקר שוק, והזמינו את שהתאים לצרכים ולתקציב שלהם, ושילמו מקדמה. המטבח הגיע והורכב לשביעות רצון המזמינים.

לבית הדין הגיעו הצדדים לאחר וויכוח על החשבונית שהוצגה להם, שהיתה גבוהה מהסכום עליו סיכמו בעל פה.

טענת הנגר: במחיר שעליו סיכמו לא היה כלול מע"מ, שעל הלקוח לשלמו. אם יאלץ לשלם את המע"מ מתוך המחיר שנקב בהצעת המחיר, יפסיד מכיסו על החומרים, עובדה שמעידה על כך שהמחיר שעליו סוכם לא כולל את המע"מ.

טענת המזמין: לו ידע שהסכום לא כולל את המע"מ, היה בוחר הצעה אחרת, שהיתה אומנם פחות טובה, אך התאימה למסגרת התקציב שהועיד. במחיר כזה לא היה יכול לקחת את המטבח שנעשה.

לגבי השאלה אם בהצעת מחיר כוללים את המע"מ הביא כל צד ראיות לעמדתו מבעלי מקצוע אחרים.

תשובה

הלקוח לא חייב לשלם אלא את הסכום עליו סוכם בתחילה בלבד, ולא מעבר לכך, אלא אם כן יוכיח הנגר שכן הוא מנהג הנגריות לתת בהצעת מחיר ללקוח הפרטי מחיר שאינו כולל מע"מ.

טענת הנגר שיש אונאה לעבודתו, לא מתקבלת, אף שהוא קבלן עבודה שכן ישנו ספק אם יש בו דיני אונאה, וע"כ אזלין בתר המוחזק.

הנגר מחוייב לנהוג ביושר ולא להונות לקוחות, ואם מבין שמדובר בלקוח קצה שעליו מושט תשלום המע"מ, עליו לדווח לו את המחיר המלא שעליו לשלם כמופיע בחוק הגנת הצרכן (אומנם אם היה סבור שמגיש הצעת מחיר לחברה/ ספק – נהוג לומר מחיר שאינו כולל מע"מ, כיון שהם מזדכים על כך), ואם כן הוא לא נהג כשורה.

נמוקי הדין

לא תונו איש את עמיתו

באם הנגר הבין שלפניו לקוח קצה והלוקח לא מבין שעליו לשלם מע"מ, הוא ראוי לנזיפה כיון שבהציגו מצג שוא עבר לדידו על לאו דלא תונו²⁰, בידועו שהוא יהא מחוייב לשלם יותר ממה שסבר. חוק הגנת

²⁰ בספר אגרא דפרקא לרבי צבי אלימלך שפירא מדינוב, באות קכו הביא בשם רבי מנחם מנדלי מרימינוב דברים מבהילים בהשפעת איסורי הגזל וחוסר הגינות במסחר: 'על מה שהוא מן התימא שאנחנו רואין כמה פעמים, הילדים בקטנותם הולכים לבית רבם ומתמידים בלמוד תורתם, ומתפללים בכונה ועונים איש"ר ואמן, ומיישרים אורחותם, ואח"כ כשמתגדלים מתהפכים ח"ו במדות גרועות ומבטלים התורה והתפלה וכיוצא, ומאין יתהווה זה. הרי התורה שלמדו בקטנותם, והוא הבל שאין בו חטא היה מהראוי שתעמוד למשען להם ויוסיפו אומץ בנפשותם, כי מצוה גוררת מצוה?' ואמר הוא ז"ל שהוא על שאבותיהם האכילו אותם ממון גזל שסיגלו ע"י מ"מ (משא ומתן) שאינו באמונה ונתפטמו באיסורים, ושב להם לבשר מבשרם, וע"ז נולדים תאות ומדות גרועות.'

ובספר החינוך מצוה תכט במצות 'לא תביא תועבה אל ביתך' כתב: 'ומן הנכלל במצוה זו, שלא ידביק האדם אל ממונו שחננו האל בצדק, ממון אחר שהוא של גזל או חמס, או מרבית או מכל דבר מכווער, שכל זה בכלל משמשי עבודה זרה הוא, שיצר לב האדם רע חומד אותו ומביאו

הצרכן דורש לדווח על המחיר כולל המע"מ, וליידע את הלקוח על גובה הסופי של העיסקה שמבצע. ומשכך, רווחת התפיסה שהמחיר שעליו מדווחים הינו כולל מע"מ (הגם שהספק לא ירוויח אותו). מנהג פסול הוא של בעלי מלאכה לנסות לצוד לקוחות בהציגם מחיר נמוך כביכול, ובעת התשלום לדרוש מהם לשלם את המע"מ הנוסף. זאת פרט לספקים שעובדים עם חברות ורשויות, שנוהגים לדווח על מחיר שאינו כולל מע"מ, כיון שלא המזמין לא יספוג את ההוצאה הזו אלא הלקוח שלו הנקרא 'לקוח קצה', שהוא המשלם בפועל את היטל המע"מ.

המוציא מחבירו עליו הראיה

ידוע הכלל שאמרה המשנה בסוף המניח בב"ק פ"ג מ"א: 'המוציא מחבירו עליו הראיה', ואמרו חכמים בב"ק בדף מו. על כך שזהו כלל גדול בדיון, ואפילו אם ניזק טוען ברי והמזיק אינו יודע ומסופק, אינו יכול להוציא ממון בלא ראיה. טעם הדין זה מפורט בגמ' שם בעמ' ב, מפסוק ומסברא: 'א"ר שמואל בר נחמני מניין להמוציא מחבירו עליו הראיה. שנאמר 'מי בעל דברים יגש אליהם', יגיש ראיה אליהם. מתקיף לה רב אשי הא למה לי קרא, סברא הוא, דכאיב ליה כאיבא אזיל לבי אסיא'. על כן מוטלת על בעל המלאכה להביא ראיה שהסיכום עליו הוסכם מראש לא היה כולל את תשלומי המע"מ. וכל עוד לא נכלל בהצעת המחיר פירוט ואיזכור בנושא זה, הרי ידו של הנגר על התחנתונה, שכן קיימא לן בגמ' בב"ב בדף קסו. שבספקות שמתעוררים בשטרות, שיד בעל השטר על התחנתונה, ואינו יכול להוציא ממון על סמך השטר מעבר לוודאי שבו. כפי שבאר בהגהות מיימוניות הלכות מלוה ולוה פרק כז אות ש: 'דלא אמר יד בעל השטר על התחנתונה אלא כשבא להוציא בשטר, וכן פ"ש דיד בעל השטר על התחנתונה מפני שבא להוציא'.

הדברים אמורים במציאות שהלקוח מוחזק בכסף המסופק, אבל אם כבר פרע לבעל המלאכה, הוי תפיסה ברשות ולא מפקינן מיניה וכן איתא ברי"ף ובנימוק"י בב"מ בדף נט: בדפי הרי"ף. בטעם הדבר כתב הב"י בס' מב משום דהא דאמרינן יד בעל השטר על התחנתונה היינו משום דהמוציא מחבירו עליו הראיה: 'השתא דבעל השטר תפס הוי אידך המוציא מחבירו עליו הראיה'. וכן פסק השו"ע בס' מב סעי' ה: 'בכל הני דאמרינן לעיל שיד בעל השטר על התחנתונה, אי תפס מטלטלים לא מפקינן מיניה'.

מטעם זה סברו הרב המגיד והב"י שהובאו בש"ך שם ס"ק טו שאף לו היתה תפיסתו של בעל השטר בעדים, מהני בטוען ברי. ובנידון שלנו הנגר טוען בטענת ברי שהסכום המוסכם אינו כולל את המע"מ, ועל כן לו היה כבר מוחזק בסכום, לא היו יכולים להוציא מידו. אולם אין לראות במקדמה ששולמה מכבר כאילו כבר שולם המע"מ, שכן בפועל משולם המע"מ ע"י בעל המלאכה ולא ע"י הלקוח (מבלי להכנס לדיון על מי מוטל תשלום המע"מ). אין הנגר יכול להגדיר כי המקדמה היתה עבור רכיב בתשלום, מה גם שאת המע"מ הוא משלם בסוף ביצוע העיסקה, ובזמנים מוגדרים לתשלום, ולא נכון לראות את תשלום המקדמה כתשלום המע"מ. ועל כן אף בנידון שלנו, יש לפסוק שיד הנגר שבא להמוציא על התחנתונה, ואינו יכול לגבות מהלקוח מעבר למחיר שסוכם בעל פי.

פרשנויות נקבעות לפי מנהג המקום

איתא בגמ' כתובות בדף ק: 'תנו רבנן, המוציא שטר-חוב על חבירו, כתוב בו בבל - מגבהו ממעות בבל, כתוב בו ארץ ישראל - מגבהו ממעות ארץ ישראל. כתוב בו סתם - הוציאו בבבל מגבהו ממעות בבל, הוציאו בארץ ישראל מגבהו ממעות ארץ ישראל. כתוב בו כסף סתם - מה שירצה לזה מגבהו'. וכן פסקו הרמב"ם בהלכות מלוה ולוה פרק יז הלכה ט והשו"ע בס' מב סעי' יד.

מבואר שכאשר ישנו ספק בגדרי חיוב הצדדים ולא יודעים באיזה מעות התחייב, אזלינן בתר מקום השיעבוד, ומניחים שבודאי התחייב מעות כפי מנהג מקום השיעבוד. נמצא שאם נזכר בשטר שאדם התחייב על סכום מסוים, ואין ידוע אם החיוב הוא בשקלים או בדולרים, אם החיוב היה בארץ ישראל התחייב בשקלים, ואם החיוב היה במדינה בה נוהג התשלום בדולרים, החיוב יהיה בדולרים. מדברי הגמ' משמע שרק כשכתוב בשטר היכן היה מקום ההתחייבות, אזלינן בתר מנהגי המקום שמוזכר בשטר. אך אם המקום לא מוזכר בשטר, אזלינן בתר מקום הגוביינא.

אל הבית, והיצר הרע נקרא בשם עבודה זרה, וכמו שאמרו זכרונם לברכה שבו נאמר פן יהיה דבר עם לבבך בליעל, וכתוב בענין עבודה זרה, יצאו אנשים בני בליעל מקרבך וידיחו וגו'. ובממונות כאלו שזכרנו ובמשמשי עבודה זרה על כולן נאמר והיית חרם כמוהו. כלומר שכל הנדבק עמו הוא חרם, שאין ברכת האל מצויה בו ואבד וכלה, וכענין שיאמרו זכרונם לברכה שפרוטה של רבית מכלה כמה אוצרות של ממון, שבא זה ומאבד את זה.

יסודו של דין זה מצוי במחלוקת ראשונים כפי שהביא הב"י. הר"ן בסוף מסכת כתובות כתב: 'משמע לי דהיינו טעמא דכיון שלא פירש מקום, מסתמא נשתעבד הלואה לפרוע במטבע של מקום גוביינא אם לפחות אם להוסיף'.

אבל הרמב"ם בהלכות מלוה ולוה פרק יז ה"ט כתב: 'בא לגבות ממעות המקום שיצא בו השטר, וטען הלואה שהמעות שאני חייב לו מכסף שהוא פחות מזה המטבע, ישבע המלוה ויטול'. ובאר הכסף משנה שם: 'משמע דהיינו טעמא, משום דבמקום גוביינא היה דר מעיקרא. ולפיכך כל שאינו יכול להתברר, אם טען הלואה שאותו כסף היה פחות ישבע המלוה. ולפי זה אם הביא ראיה המלוה או הלואה שהיה דרים בשעת הלואה במקום אחר, נוטל כמקום הלואה'.

הרי שלרמב"ם החיוב הוא תמיד לפי מקום ההלואה, וכאשר אין ידוע מהו מקום ההלואה אמרינן שמקום הגוביינא הוא מן הסתם מקום ההלואה. אולם לדעת הר"ן, דעת הלואה והמלוה היתה להתחייב לפי מקום הגוביינא. ולדבריו, לא תועיל הוכחה ביחס למקום ההלואה, וכן לא יצטרך המלוה להשבע כנגד טענת הלואה שהחיוב היה במטבע קטנה ממטבע שבמקום הגוביינא.

והקשה הרב צבי יהודה בן יעקב בספרו משפטיך ליעקב חלק ב סי' יז על שיטת הר"ן, מה הדין כאשר היה חיוב בעל-פה ולא הוזכר שם המקום, האם גם בכהאי גוונא אזלינן בתר מקום הגוביינא. וכתב: 'לענ"ד נראה מדברי הר"ן דדוקא בשטרות שרגילים לכתוב את מקום ההתחייבות, אי-כתיבת מקום ההתחייבות מלמדת על כוונת הצדדים לפרוע לפי מעות מקום הפרעון. אולם במקום שאין רגילות לכתוב (או לומר) את מקום ההתחייבות, ודאי כוונתם לפרוע לפי מקום ההתחייבות'. כלומר, רק אם כתבו את חיובם בשטר, אומדים דעתם שהתכוונו לפי ערך מקום הגבייה, אולם אם נעשה החיוב בעל פה, יש אומדן שביקשו שיהא ערך החיוב לפי מקום ההלוואה. ומילתא בטעמא, שכאשר יודעים שיוציאו את החוב על בסיס השטר, ובידם לגבות את החוב בבית הדין בשל השטר שביד המלוה, יודעים שנהלי וערך הגבייה יהיו כתנאי ומנהגי מקום הגבייה, כפי שכתב הדרישה בס' מב ס"ק לז: 'דכיון שלא פירש מקום מסתמא נשתעבד הלואה לפרוע במטבע של מקום גוביינא אם לפחות אם להוסיף'. אולם חוב הנעשה בעל פה, אין שטר במקום הגבייה שיחייב אותם, וקובעים את ערך החוב ותנאיו כמקום השתעבדות החוב.

יש להסיק מכך, שכל עוד לא יוכיח הנגר שמנהג בעלי מלאכה זו הידוע והמוכר במקומם הוא לנקוב מחיר ללא מע"מ, והוא נהג כפי שנוהגים בעלי מלאכה זו ונקב בחוזה או בע"פ מחיר ללא מע"מ, לא יוכל להוציא מידי הלקוח את סכום המע"מ, ויאלץ לשלם את המע"מ מהמחיר שנקב בתחילה ושיקבל מהמזמין. לו היה הנגר מוחזק, היה הלקוח מחוייב להוכיח שמנהג המקום שמנהג נגרי המקום הוא לנקוב מחיר שכולל מע"מ, ורק על פי הוכחה זו יאה זכאי לקבל החזר על ששילם מעבר למחיר שסוכם בתחילה.

מבירור (מוגבל) שערכנו, עלה כי למעט תחומים מסויימים, נהוג לומר מחיר הכולל את תשלום המע"מ, פרט למנהג הפסול²¹ של אלו המבקשים לשלם במזומן וללא קבלה, שבעצם מבקשים לומר בכך שהמחיר אינו כולל מע"מ. אומנם מצאנו לא פעם שמציגים בהצעת המחיר מחיר שלא כולל את תשלום המע"מ, אך תמיד מציינים במפורש כי המחיר שהציעו אינו כולל את מע"מ. לפי בדיקה זו, אף לו היה הנגר מוחזק בכסף לא יכל לדרוש תשלום מעבר למחיר שעליו סוכם בתחילה.

דין אונאה

הנגר העלה בדיון, כי, בהנחה שהוא יצטרך לשלם את המע"מ המחיר שסוכם אינו ריאלי עבור המטבח אותו הזמין הלקוח, והציג קבלות וראיות על עלות החומרים, מספר שעות העבודה שהושקעו במטבח שהוזמן והתמחור שלהן.

שנינו במשנה בב"מ פ"ד מ"ג: 'האונאה ארבעה כסף מעשרים וארבעה כסף לסלע שתות למקח'. וכל שנעשתה אונאה יותר משתות, המקח חוזר, כפי שפסק השו"ע בס' רכז סעי' ד. ואף על פי שלא נעשה הדבר במכוון, בטל המקח וחוזרת האונאה, כמבואר ברמב"ם הלכות מכירה פ"ב ה"א: 'ובין שהונה במזיד בין

²¹ חיוב תשלום המס כבר נכתב בשו"ת ציץ אליעזר חלק טז סי' מט ובשו"ת יחווה דעת ח"ה סי' סד וכן פסק מספר פעמים הגרי"ש אלישיב זצ"ל.

בסיס החיוב הינו מכח השו"ע בס' קסג סעי' א: 'כופין בני העיר זה את זה, לעשות חומה, דלתיים ובריח לעיר... הגה: וה"ה לכל צרכי העיר... כל הדרים בעיר חייבים ליתן לזה'. פרט לחיוב מכח דינא דמלכותא, כפי שפסק השולחן ערוך בס' שסט. אומנם חיוב זה הינו בין מספק השרות (במקרה שלנו – התובע) ובין המדינה, ואין הדבר נוגע כלל למקבל השרות (במקרה שלנו – הנתבע).

שלא ידע שיש במכר זה הוניה, חייב לשלם'. וכל זמן שממון האונאה תחת ידו, אין זה בכלל עשה
השבת אונאה, אלא בלאו דאל תונו.

בנידון דידן לא יכול המקח לחזור, כיון שהמטבח כבר נעשה, ולא יוכל להחזיר לעצמו את שעשה, ובכגון
זה כתב הסמ"ע שם סק"ד: 'המתאנה יכול להחזיר החפץ. אבל אינו יכול לתבוע אונאתו, דהמאנה יכול
לומר לו, או חזור במקחך או יהיה בידך כמו שקניתהו'. הרי שאין דמי האונאה חוזרים לבדם, אלא רק
על ידי ביטול המקח האונאה חוזרת. אלא שכתב הרמ"א שם סעי' לג על פי התרומת הדשן, שכל שכבר
נעשתה המלאכה, חייב להחזיר דמי האונאה, הגם שהמלאכה לא חוזרת, וכ"כ הסמ"ע שם סק"ד.

לכאורה יכל הנגר לבוא בטענה של ביטול מקח מדין אונאה יותר משתות, שהרי מאז שנת תשע"ה
(2015) המע"מ במקומו הוא 17%, שהוא קצת יותר משתות (16.67%). ועל פי פסקנו דלעיל, שאין להוסיף
מע"מ על המחיר שסוכם, נמצא שאם אכן מחיר השוק של מטבח שנעשה הינו כפי שמדווח הנגר, וכעת
יוכח שנפחת שכרו יותר משתות, נמצא שיש כאן הפרש של יותר משתות בין המחיר בשוק למחיר
שסוכם והוי אונאה. במידה ויוכיח הנגר כדבריו, יהא הלקוח מחוייב להחזיר את האונאה, ולשלם כדמי
עלות מטבח שקנה כפי מחירה בשוק.

אומנם, אם ימצא בשוק נגריה שתעשה מטבח זהה במחיר קרוב למחיר עליו סיכמו בתחילה, לא תהיה
כאן אונאת שתות, כיון שאת גובה האונאה בודקים לפי המצוי בשוק, ובדרך כלל ישנו טווח מחירים רחב.
ואז טענת הנגד לאונאת שתות, נשמטת.

הרב צבי יהודה בן יעקב בספרו משפטיך ליעקב חלק ב' ס"י יז דן לגבי קבלן שיפוך שהתווכחו לגבי שכרו,
אם יש בו אונאה, וסבר שיש ללכת אחרי המוחזק משני טעמים:

א. נחלקו הראשונים אם בקבלן²² יש דין אונאה, הרמב"ם בהלכות מכירה פי"ג הי"ח פסק שיש
בקבלן אונאה, וכן פסק השו"ע בסי' רכז סעיף לו שהקבלן יש לו אונאה, וכל אחד משניהם חוזר
לעולם. אמנם הרמב"ן והרשב"א בב"מ בדף נ: כפי שציין רעק"א בגיליון ס"ל דאין אונאה בקבלן. וא"כ
יוכל לטעון קים לי כדעתם, ויהא הלקוח פטור מדיני אונאה.

ב. היות ושכר פועל לעשות בקרקע, הוי דומיא דספק הגמ' בב"מ בדף נ: במי ששכרו לזרוע לו
זרעים בקרקע, אם הוי לענין אונאה כקרקע או כמטלטלין, כפי שהביא הפת"ש בסי' רכז סעי' כו.
ובכגון זה אזלין בתר המוחזק.

בנידון שלנו, וודאי שייך הטעם הראשון, ועל הנימוק השני יש לדון אם תלוש שלבסוף חיברו נחשב
כקרקע לעניין זה. שכן העבודה נעשתה בתלוש, אולם אם לא יחברו לבסוף לא יהא זכאי לדמי מלאכתו.
על כן, אף אם הנגר יוכיח שישנו פער של יותר משתות בין המחיר שסוכם לבין המחיר שרצה לקבל מן
הלקוח (שהוא המחיר הקודם בתוספת שיעור המע"מ) שהוא המחיר המקובל בשוק, אין לחייב את הלקוח לשלם לו
את האונאה.

²² אומנם קיי"ל שאין אונאה בשכירות פועלים כמבואר בשו"ע שם סעי' לג וז"ל: 'השוכר את חברו לעשות עמו, בין בקרקע בין במטלטלין, אין
לו אונאה מפני שהוא כקונה אותו לזמן ועבדים אין בהם אונאה'. נחלקו רבתינו ביסוד דין זה האם משום שעבד הוקש לקרקע שאין בה אונאה,
ואף עבד עברי בכלל וה"ה פועלים. או דילמא משום שבפרשה כתיב ממכר, ושכירות לאו ממכר היא. ונפק"מ בפועל קבלן דלא דמי לעבד מפני
שאין זמנו משועבד, ומאידך אין לעבודתו שם ממכר.